

Bilginin Dolaşımında Merak Odaları: Avrupa ve Osmanlı Dünyasında Karşılaştırmalı Bir Perspektif

Cabinets of Curiosity in the Circulation of Knowledge:
A Comparative Perspective Between Europe and the
Ottoman World

Sefa Nur Kuruçay*

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü
snkurucay@fsm.edu.tr

ORCID: 0009-0004-1233-4267

Makale Bilgisi: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliř Tarihi: 25/03/2026

Kabul Tarihi: 17/05/2026

Yayın Tarihi: 30/06/2026

Bilginin Dolaşımında Merak Odaları: Avrupa ve Osmanlı Dünyasında Karşılaştırmalı Bir Perspektif

Sefa Nur Kuruçay

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Enstitüsü
snkurucay@fsm.edu.tr

Öz

Bu makale, bilginin dolaşımını merkeze alarak erken modern dönemde Avrupa’da ortaya çıkan merak odaları ile Osmanlı dünyasında benzer işlevler üstlenen koleksiyon ve sergileme pratiklerini karşılaştırmalı bir perspektifle incelemektedir. Çalışma, bilginin yalnızca yazılı metinler aracılığıyla değil, nesneler, koleksiyonlar ve sergileme biçimleri üzerinden de üretildiği, düzenlendiği ve dolaşıma sokulduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu bağlamda merak odaları, bilginin görselleştirilmesi, sınıflandırılması ve yeniden anlamlandırılması süreçlerinde etkin rol oynayan özgün epistemik mekânlar olarak ele alınmaktadır.

Makalenin ilk bölümünde merak kelimesinin kökenleri, Avrupa’da merak odalarının ortaya çıkışı, içerik çeşitliliği ve işleyiş biçimleri incelenmektedir. Bu yapıların coğrafi keşifler, bilimsel gelişmeler ve bireysel merak kültürü ile olan ilişkisi tartışılmaktadır. Nesnelerin farklı bir şekilde bir araya getirilmesi, bu odaların sadece toplama değil, bilgi üretme işlevi de gördüğünü göstermektedir. Bu çerçevede merak odaları, erken modern dönemde bilginin sınıflandırılması, organize edilmesi ve paylaşılması için işlevsel alanlar olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmanın devamında Osmanlı İmparatorluğu’nda koleksiyon oluşturma ve nesneleri bir araya getirme pratikleri, Aya İrini, Topkapı Sarayı koleksiyonları ve Müze-i Hümayun örnekleri üzerinden analiz edilmektedir. Bu inceleme, Osmanlı koleksiyonlarının Batı’daki merak odalarıyla belirli benzerlikler taşıdığını ortaya koymakla birlikte, bu yapıların işlevlerinin yalnızca bireysel merak veya estetik birikimle sınırlı olmadığını göstermektedir. Osmanlı koleksiyonları, aynı zamanda padişahın ve saray yönetiminin iktidarını ve prestijini pekiştiren sembolik alanlar olarak şekillenmiş, dinsel ve ideolojik değerlerle de sıkı bir ilişki içinde olmuştur. Bu bağlamda, koleksiyonlar hem bir tür görsel anlatı işlevi görmek hem de izleyicilere toplumsal hiyerarşiyi ve devletin gücünü aktarmaktadır. Topkapı Sarayı koleksiyonları ve Aya İrini örneklerinde görüldüğü gibi nesnelerin bir araya getirilme biçimi, düzenlenişi ve sergilenme yöntemi hem estetik hem de politik anlamlar taşımaktadır. Müze-i Hümayun örneğinde ise koleksiyonların sistematik olarak korunması ve belgelenmesi, Osmanlı’da modern müzeciliğin temellerini hazırlayan adımlar olarak değerlendirilebilir. Bu analiz, Osmanlı pratiklerinin Batı’dan farklı olarak güçlü bir kurumsal ve ideolojik çerçeve içinde geliştiğini, ancak bilgi ve nesne birikimi açısından karşılaştırılabilir özellikler barındırdığını göstermektedir.

Son olarak Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu üzerinden modern müzeciliğe geçiş süreci ele alınmaktadır. Sınıflandırma, kayıt altına alma ve halkın erişimine açma uygulamaları vurgulanmaktadır. Makale, her iki coğrafyada da koleksiyonların yalnızca biriktirme pratiği olmadığını, bilginin dolaşımını, yeniden üretimini ve toplumsal aktarımını sağlayan etkin yapılar olduğunu ve bu işlevleriyle modern müzeciliğin temelini oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilginin Dolaşımı, Merak Odaları, Wunderkammer, Osmanlı’da Müzecilik, Koleksiyonculuk

Cabinets of Curiosity in the Circulation of Knowledge: A Comparative Perspective Between Europe and the Ottoman World

Abstract

This article examines the circulation of knowledge through a comparative perspective, focusing on cabinets of curiosity that emerged in early modern Europe and analogous collection and display practices in the Ottoman world. The study is based on the premise that knowledge is produced, organized, and circulated not only through written texts but also through objects, collections, and modes of display. In this context, cabinets of curiosity are approached as distinctive epistemic spaces that played an active role in the visualization, classification, and reinterpretation of knowledge.

The first section of the article explores the etymology of curiosity, the emergence of cabinets of curiosity in Europe, their content diversity, and modes of operation. It discusses their relationship with geographical discoveries, scientific developments, and a culture of individual curiosity. The reorganization of objects in novel ways demonstrates that these spaces served not only as sites of accumulation but also as active environments for knowledge production. In this framework, cabinets of curiosity are evaluated as functional spaces for the classification, organization, and dissemination of knowledge during the early modern period.

The study then analyzes practices of collecting and assembling objects in the Ottoman Empire through examples such as Hagia Irene, the Topkapı Palace collections, and the Müze-i Hümayun. This analysis shows that Ottoman collections shared certain similarities with European cabinets of curiosity, while their functions were not limited to individual curiosity or aesthetic accumulation. Ottoman collections also emerged as symbolic spaces that reinforced the sultan's and palace administration's authority and prestige, closely intertwined with religious and ideological values. In this context, collections functioned as a form of visual narrative, conveying social hierarchy and state power to viewers. As seen in the Topkapı Palace and Hagia Irene examples, the ways in which objects were assembled, organized, and displayed carried both aesthetic and political significance. In the case of the Müze-i Hümayun, the systematic preservation and documentation of collections can be considered foundational steps for modern museology in the Ottoman context. This analysis demonstrates that Ottoman practices developed within a strong institutional and ideological framework, yet shared comparable features with European collections in terms of knowledge and object accumulation.

Finally, the article examines the transition to modern museology through the Elvah-ı Nakşiye Collection, highlighting practices of classification, documentation, and public accessibility. The study argues that in both regions, collections were not merely acts of accumulation but served as active structures enabling the circulation, reproduction, and social transmission of knowledge, forming the basis of modern museology.

Keywords: Circulation of Knowledge, Cabinets of Curiosity, Ottoman Museology, Collecting Practices

Giriş

Bilgi, tek bir kişi ya da topluluğa ait olmaktan ziyade üretildiği andan itibaren dolaşıma giren ve farklı bağlamlarda yeniden anlam kazanan bir olgudur. Düşünce bireysel bir üretim olarak ortaya çıksa da nesneler, metinler ve pratikler aracılığıyla taşındıkça kolektif bir nitelik kazanır. Bu bağlamda bilginin üretimi kadar, nasıl dolaşıma girdiği, kimler tarafından erişildiği ve hangi araçlarla aktarıldığı da tarihsel olarak önem taşır. Bilginin dolaşımı yalnızca yazılı metinler üzerinden değil, aynı zamanda nesneler, koleksiyonlar ve sergileme pratikleri aracılığıyla da gerçekleşir.

Erken modern dönemde bu dolaşımın önemli mekânlarından biri olarak ortaya çıkan merak odaları (nadire kabinleri, tuhaflık odaları), farklı coğrafyalardan toplanmış nesneleri bir araya getirerek bilginin hem görselleştirilmesini hem de yeniden üretilmesini mümkün kılmıştır. Doğa örnekleri, sanatsal objeler ve egzotik parçalar aracılığıyla kurulan bu koleksiyonlar, yalnızca biriktirme pratiğinin ötesinde bilginin sınıflandırılması, temsil edilmesi ve paylaşılması açısından da işlev görmüştür. Bu yönüyle merak odaları, bilginin dolaşımında aracılık eden özgün yapılar olarak değerlendirilebilir.

Bu makale, erken modern dönemde Avrupa'daki merak odaları ile Osmanlı dünyasında benzer işlevler üstlenen koleksiyon pratiklerinin bilginin dolaşımı, sınıflandırılması ve temsil edilmesi süreçlerinde nasıl bir rol oynadığını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel araştırma sorusu, Avrupa'daki merak odaları ile Osmanlı'daki koleksiyon ve biriktirme pratiklerinin bilginin dolaşıma sokulması ve temsil edilmesi bakımından

hangi benzerlik ve farklılıkları taşıdığıdır. Bu doğrultuda öncelikle Avrupa’da merak odalarının ortaya çıkışı ve işleyişi incelenecek, ardından Osmanlı’daki koleksiyon ve biriktirme pratikleri değerlendirilecektir. Son olarak seçilen bir örnek üzerinden iki dünya arasındaki benzerlikler ve farklılıklar somut bir çerçevede analiz edilecektir.

1. Merak Odaları ve Avrupa’da Bilginin Dolaşımı

1.1. Merak Odaları: Tarihsel Bir Perspektif

Sözlük anlamıyla “merak”, bir şeyi anlama ya da öğrenme yönünde duyulan isteği ifade eder. Bu duygu çoğunlukla bilinmeyene, daha önce karşılaşılmamış olana yöneliktir. Görülmemiş nesneler, gidilmemiş yerler ya da deneyimlenmemiş durumlar merakı tetikler. Merak, yalnızca zihinsel bir yönelim olarak kalmaz, aynı zamanda belirli pratiklere de yansır. Toplama, saklama ve biriktirme gibi davranışlar, bu eğilimin somut görünüşleri arasında yer alır.

Bu bağlamda merak olgusunun maddi karşılıklarından biri, ilk örneklerine 14. ve 15. yüzyıllarda rastlanan merak odalarıdır (cabinets of curiosities). Merak odaları, çeşitli nesnelerin bireysel girişimlerle bir araya getirilmesiyle oluşur. Toplanan parçalar belirli bir sınıflandırma sistemine, kronolojiye ya da düzen anlayışına bağlı olmaksızın biriktirilir. Bu nesneleri ortak bir zeminde buluşturan temel unsur ise alışılmışın dışında olmaları, tuhaflıkları ve izleyende merak uyandırmalarıdır.

Merak kabineleri olarak da adlandırılan bu koleksiyonlarda nesnelerin seçimi büyük ölçüde koleksiyon sahibinin kişisel tercihleri doğrultusunda şekillenir. Bu yönüyle söz konusu yapılar, bireysel bir biriktirme pratiğinin somutlaşmış hali olarak değerlendirilebilir. İçerdikleri unsurlar oldukça çeşitlidir: resim ve heykellerden kurutulmuş bitkilere, bilimsel aletlerden haritalara, hatta dönemin sınırlarını zorlayan biyolojik örnekler kadar geniş bir yelpaze söz konusudur. Sahip oldukları bu çeşitlilik, kabineleri hem dikkat çekici hem de merak uyandırıcı kılmıştır. Zamanla koleksiyon sahibinin öznel alanı olarak şekillenen bu sergi alanları, daha sistematik ve kurumsal yapılara evrilerek modern müzeciliğin temelini oluşturan yapılara dönüşmüştür.¹

İlerleyen zamanlarda müzelerin temelini oluşturacak bu biriktirme pratiği 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’da keşifler, haritacılık, astronomi ve gemi yapımındaki gelişmelerin etkisiyle hız kazanmıştır. Avrupalılar, Afrika, Asya ve Amerika’nın uzak kıyılarını keşfederken, bu bölgelerin benzersiz bitki ve hayvan çeşitliliği, sanat eserleri, kültürel pratikleri ve gelenekleriyle karşılaşmışlardır. Bu keşifler sırasında yapılan gözlemler ve edinilen nesneler hem merak hem de hayranlık uyandıran niteliklere sahiptir. Avrupa’da meraklı düşünceye sahip kişiler -genellikle hekimler, aristokratlar ve soylular- bu doğal ve doğa dışı örneklerden, dini kalınlardan ve sanat objelerinden kendi kişisel zevklerini, bilgilerini yansıtmak, güç ve prestijlerini göstermek amacıyla koleksiyonlar oluşturmuşlardır. Bu koleksiyonlar, başlangıçta mobilya değil, bir oda anlamına gelen kabinelerde, koleksiyon sahibinin öznel tercihleri doğrultusunda düzenlenmiştir.

Zamanla bu kabineler, içeriklerinin merak uyandırıcı doğası nedeniyle “merak odaları” olarak anılmış, Almanca’da ise Wunderkammer (harikalar odası) ve Kunstkammer (sanat odası) olarak isimlendirilmiştir. Basılı gravürler ve kataloglar aracılığıyla kabinelerin görsel ve envanter bilgileri yaygınlaşmış, bu sayede merak kabinelerinin oluşturulması giderek daha popüler bir pratik haline gelmiştir. Örneğin, 1593 yılında yayımlanan “Chiefest Rarities in the Publick Theater and Anatomie-Hall of the University of Leyden” adlı katalog, bir merak kabinesinin ne denli çeşitli nesnelere sahip olduğunu göstermektedir. Bu kabinelerde resim ve heykellerden

¹ Gözde Mulla, “Evrensel Sergilerde Nadireler Olarak Sergilenen İnsanlar” *Sanat Yazıları* 40 (Mayıs 2019), 205.

kurutulmuş bitkilere, bilimsel aletlerden haritalara ve hatta biyolojik örnekler kadar geniş bir yelpazede nesneler bir araya getirilmiştir.

Merak odaları, genellikle eğitici bir amaç taşıyan düzenlemeler olarak tasarlanmıştır. Bu yapılar, ziyaretçilerin ilgisini çekmek için girişlerinde oldukça dikkat çekici ve sıra dışı nesneler sergilemiştir. Örneğin, Polonya yapımı bir çift bot, Brezilya menşeli dikenli bir hayvan derisi, bilinmeyen bir balığın ağzı, Moskova'dan getirilmiş bir huş ağacı trompeti (bitch trumpet) ve yaklaşık 300 kiloluk iki Hint midye kabuğu giriş bölümünde yer almıştır. Kabinenin merkezinde ise mavi üniformalı askerler, insan ve hayvan iskeletleri gibi çeşitli objeler kullanılmıştır. Bazıları, yaratılışın bu şaşırtıcı örnekleri karşısında alçakgönüllülüğü teşvik eden açıklamalarla birlikte sunulmuştur.

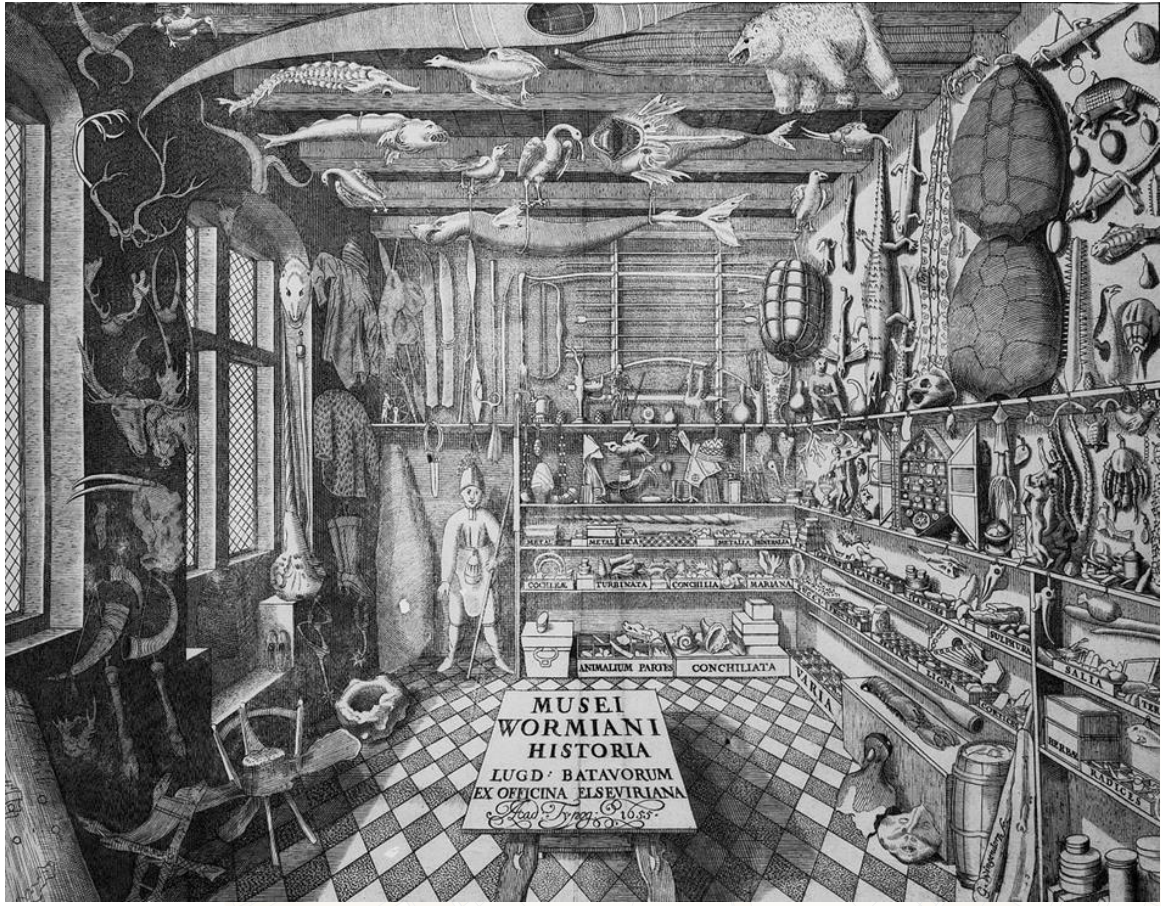
Merak odalarının yan kanatları, karmaşık ahşap dolapları, çok sayıda çekmece ve bölmeyle donatılmış olup, içlerinde yalnızca çeşitlilikleriyle dikkat çeken nesneler sergilenmiştir. Örneğin, sürekli yanmakta olan bir Roma lambası, Brezilya'dan bir kertenkele derisi, bir yıldırım taşı, Çin'den bir altın yüzük ve bir kızın böbreğinden çıkarıldığı belirtilen büyük bir taş ile yan yana sergilenmiştir. Bu tür nesnelerin açıklamaları, genellikle yalnızca isim ve köken bilgisiyle sınırlı kalmış, daha fazla detay verilmemiştir. Bu yapılar, olağanüstü çeşitlilikleri ve sıra dışı içerikleri ile ziyaretçilerin merakını uyandırmak ve bilgi edinme isteğini harekete geçirmek amacıyla düzenlenmiştir.²

Merak uyandırmayı hedefleyen bu odalar bilimsel bir tasnif yöntemiyle sınıflandırılmasa da türlerine göre gruplara ayrıldığı görülmektedir. Sanat tarihçisi Ali Artun'un değerlendirmelerine göre, merak odaları belirli başlıklar altında toplanabilecek beş temel kategoriye ayrılmaktadır. "Naturalia" olarak adlandırılan grupta mercanlar, deniz kabukları, kurutulmuş bitkiler ve doldurulmuş hayvanlar gibi doğaya ait örnekler yer almaktadır. Buna karşılık "Artificialia" kategorisi, antikalar, resimler, heykeller, dokumalar ve silahlar gibi insan üretimi nesneleri kapsamaktadır. "Scientifica" başlığı altında teleskop, saat, pusula ve küre gibi bilimsel araçlar bulunurken, "Automata" kategorisinde hareket edebilen ya da ses çıkarabilen mekanik figürler ve düzenekler yer almaktadır.

Şekil 1. Ole Worm'un Merak Odası

Şekil 2. Ole Worm'un Merak Odası

² Melody Amsel-Arieli, "Cabinets of Curiosity (Wunderkammers)" *History Magazine* 13 (2012), 40-41.

Kaynak: Worm, O. (1655). *Museum Wormianum, Seu Historia Rerum Rariorum*.
<https://www.biodiversitylibrary.org/page/51143811>

Bu koleksiyonlar yalnızca estetik değeri yüksek ya da bilimsel nitelik taşıyan nesnelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda izleyicilerde şaşkınlık ve hayret uyandıran sıra dışı örnekler de önemli bir yer tutmaktadır. Birden fazla başa sahip hayvanlar, alışılmadık biyolojik oluşumlar ve ceninler gibi unsurlar, bu bağlamda dikkat çeken örnekler arasındadır. Bu tür olağandışı ve hayranlık uyandırıcı nesneler ise “Mirabilia” kategorisi altında değerlendirilmektedir.³

1.2. Merak Odalarından Modern Müzeye: Koleksiyonların Evrimi

Zamanla bu tür kişisel ve merak odası niteliğindeki koleksiyonlar, daha düzenli ve kurumsal yapılar haline gelerek halkın erişimine açılmıştır. Müzelerin kurumsallaşması, İngiltere’de Ashmolean Müzesi’nin Oxford Üniversitesi bünyesinde ziyaretçi kabulüne açılmasıyla başlamıştır. On sekizinci yüzyılda, coğrafi keşiflerin artması ve Aydınlanma Çağı’nın etkisiyle müzeler daha geniş kitlelere ulaşmıştır. Bu gelişmeler, Avrupa’da Louvre Museum ve British Museum gibi önemli müzelerin açılmasını sağlamıştır. British Museum, koleksiyonların korunması ve halkın kullanımına sunulması amacıyla kurulmuş, aynı zamanda eserlerin araştırma

³ Ali Artun, *Müze ve Modernlik: Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 26-28.

ve inceleme amaçlı kullanılmasını da sağlamıştır. Böylece bilgi, toplumun erişimine açık bir kamu kaynağı haline gelmiştir.⁴

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru ise sistematik müzecilik faaliyetleri Avrupa ile sınırlı kalmayarak dünyanın farklı bölgelerine yayılmıştır. Amerika, Endonezya, Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde ulusal müzeler kurulmuştur. Bu dönemde, merak odaları da hala kullanılmakta olup hem sanat hem de bilginin sergilendiği alanlar olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir.⁵

2. Osmanlı’da Koleksiyon ve Biriktirme Pratikleri: Merak Odalarına Yaklaşımlar

2.1. Osmanlı’da Ön-Müzeolojik Toplama ve Sergileme Uygulamaları

Merak odalarının tarihsel gelişimi genellikle Avrupa merkezli bir perspektifle ele alınsa da, bu tür koleksiyonlar yalnızca Batı aristokrasisine özgü değildir. Sanat tarihçisi Ali Artun, merak odalarının sadece kraliyet veya soylu sınıfa ait olmadığını vurgular ve bunların imparatorlardan eczacılara kadar farklı toplumsal kesimlerden bireyler tarafından da oluşturulduğunu belirtir. Bu nedenle merak odalarını yalnızca belirli bir dönem, coğrafya veya sosyal sınıf ile ilişkilendirmek anlamlı olmayabilir. Bu bakış açısıyla, Rönesans dönemi Avrupa’sında saraylar bünyesinde şekillenen koleksiyonlarla aynı dönemde Osmanlı coğrafyasında Topkapı Sarayı’nda varlık gösteren koleksiyonlar arasında kurulabilecek karşılaştırmalar, koleksiyonculuk tarihine yeni bir perspektif sunabilir. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda, dikkat çekici merak koleksiyonlarının büyük ölçüde saray yapıları içinde geliştiği görülmektedir.⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nda müzeciliğin ilk örneklerini incelemek, neyin koleksiyon sayılacağı ve neyin teşhir amacı taşıyacağı sorusunu gündeme getirir. Müzenin oluşumundan önce Osmanlı topraklarında iki farklı ön-müzeolojik (protomuseological) sergileme biçimi vardı. Bu biçimlerin her ikisi de spolia kavramıyla yakından ilişkilidir; hem geleneksel anlamıyla “savaş ganimeti” olarak alınan nesneler, hem de mimarlık tarihçileri tarafından kullanılan modern anlamıyla yıkılan yapı parçalarının başka yapılarda yeniden kullanılması (devşirme) bağlamında değerlendirilebilir. Her iki durumda da ele geçirilen nesnelerin bir araya getirilmesi ve korunması bir tür koleksiyon pratiği oluşturur. Bu nesnelerin, belirli ideolojik amaçlar doğrultusunda yeni bir görsel bağlama yerleştirilmesi, Osmanlı’da ilk müze uygulamalarının anlaşılmasında kritik bir öneme sahiptir.⁷

Osmanlı Devleti’nde müzecilik öncesi pratiklere örnek olarak, Aya İrini Kilisesi’nde gerçekleştirilen biriktirme faaliyetleri gösterilebilir. Aya İrini Kilisesi İstanbul’un fethinden sonra imparatorluğun cephaneliğine dönüştürülmüştür. Bu değişime rağmen kilise yalnızca mimari açıdan değil içinde barındırdığı askeri malzemeler ve kutsal emanetler açısından da simgesel bir öneme sahip olmayı sürdürmüştür. Osmanlı yönetiminin erken dönemlerinden itibaren kentin kuşatılması sırasında ele geçirilen silahların saklandığı Cephane-i Amire, zamanla savaş ganimetlerinin toplandığı bir mekân haline gelmiştir. Aynı dönemde Bizans’tan devralınan Hristiyanlara ait önemli kutsal emanetler de burada korunmuştur. Örneğin, Topkapı Sarayı Müzesi Hazine bölümünde sergilenen Vaftizci Yahya’ya ait altın kılıf içindeki kaval ve kafatası kemikleri, bu mirasın günümüzde de görülebilen örneklerindendir.

⁴ Encyclopaedia Britannica, “Museum: Structure and Operations”, Britannica: <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution/Museum-structure-and-operation>

⁵ Stephen Jay Gould, *Cabinet Museums Revisited* (Amerika: American Natural History Museum, 1994) 103.

⁶ Emine Betül Çakırca, *İmparatorluğun Sonunda Müze ve İslam Sanatı* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 33.

⁷ Wendy M.K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarih* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004) 20-22.

Kaynak: Shaw, W.M.K., (2004), Osmanlı Müzeciliği. Müzeler, Arkeoloji ve Tarih Görselleştirilmesi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bu emanetler, Osmanlı yönetimine geçtiklerinde sadece dinsel değil, aynı zamanda askeri egemenliğin de simgesi haline gelmiştir. Hem Hristiyanlar açısından dinsel önemi devam etmiş, hem de yeni hanedan tarafından sahiplenilmeleri, imparatorluk içindeki dinsel iktidar hiyerarşisini temsil etmiştir. Askeri araç-gereçlerin ya da kutsal emanetlerin, belirli bir düzen veya teşhir amacı gözetilerek bir araya getirildiğine dair doğrudan bir kanıt bulunmamaktadır. Yine de bu nesnelerin korunması için eski kilisenin kullanılması, kentte Osmanlı egemenliğini sürekli olarak hatırlatan fiziksel bir gösterge işlevi görmüştür. Söz konusu koleksiyonların, bir serginin temel işlevlerini tam olarak taşımadığı ve bu nedenle müze olarak değerlendirilmesinin tartışmalı olduğu ileri sürülebilir. Ancak bu nesnelere atfedilen değer ve toplanma biçimleri, daha sonraki Osmanlı koleksiyonlarında görülecek olan biriktirme, muhafaza etme ve temsil pratiklerinin erken örnekleri olarak değerlendirilebilir. Nitekim zamanla, bu özel koleksiyonlar yalnızca korunma amaçlı bir biriktirme pratiği olarak kalmayıp, belirli bir müze düzeni içinde belgelenmeye ve sistematik olarak sergilenmeye başlanmıştır. Halkın ziyaretine açık olmayan, yalnızca özel misafirlere izinle gezdirilen bu mekân için seyyahlar yazılarında “St. Irene Müzesi” adını kullanmışlardır. Gelişigüzel yerleştirilmiş eserler ve uygun olmayan koşullar nedeniyle, burası daha çok çeşitli silahların ve güç simgelerinin bir arada tutulduğu bir alan olarak tanımlanır. Buradaki esas önemli nokta, padişahın özel mülkü olan bu koleksiyonların müze niteliğine dönüştürülmesi ve kurumsallaştırılması çabasıdır. Nitekim, Aya İrini Kilisesi 1869’dan itibaren Müze-i Hümayun adıyla anılmaya başlanmıştır.⁸ Müze bu isimle halkın ziyaretine açılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte Osmanlı’da “müze” kavramı ilk kez resmi bir talimatnamede açık biçimde

⁸ Nezih Başgelen, *Dünden Bugüne Müzeciliğimiz. Türkiye’de Müzecilik* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999), 9.

ifade edilmiştir. Söz konusu müzenin ilk müdürlüğüne, Galatasaray Lisesi'nde tarih öğretmeni olarak görev yapan Edward Goold getirilmiştir. Ayrıca müze için bir katalog hazırlanmış ve bu çalışma Albert Dumont tarafından gerçekleştirilmiştir. Müzenin ziyareti için başlangıçta ücret alınması planlanmış, ancak bu uygulamanın 1871 yılına ertelendiği belirtilmektedir. Müzenin her gün ziyarete açık olduğu, yalnızca çarşamba günlerinin kadın ziyaretçilere ayrıldığı da bilinmektedir. Bu müzenin kapsamı ağırlıklı olarak antik eserlerle sınırlı tutulmuştur. Temel işlevi ise toplama, biriktirme, koruma ve koleksiyon oluşturma anlayışı üzerinedir. Bu yönüyle, Osmanlı'da müzeciliğin kurumsal bir yapı kazanmaya başladığını gösteren önemli bir örnek niteliği taşımaktadır.⁹

Şekil 3. Aya İrini Kilisesi'nin İçinde Sergilenen Silahlar (Mecmua-i Esliha-i Atika)

Kaynak: <https://istanbultarihi.ist/281-osmanli-donemi-istanbul-muzeleri>

Bir başka örnek Topkapı Sarayı koleksiyonları olarak gösterilebilir. Bu koleksiyonlar tarih boyunca hükümdar otoritesinin ve iktidarın önemli göstergelerinden biri olmuştur. Osmanlı sarayında bu egemenlik anlayışı yalnızca koleksiyonların içeriğinde değil, aynı zamanda mimari düzenlemelerde de açık biçimde görülmektedir. Saray kompleksine zaman içerisinde eklenen yapılar arasında yer alan ve Hazine olarak da bilinen Fatih Köşkü, bu bağlamda dikkat çeken yapılardan biridir. Yapının tarihsel gelişimi, saray içindeki koleksiyon anlayışının dönüşümünü izlemek açısından önem taşımaktadır.

⁹ Derya Uzun Aydın, "Koleksiyon Toplanması Müze Yapılarına Geçiş Aşamaları ve İlk Müze Okulu (İzzediniye) Açma Girişimi", *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences* 6/1 (Haziran 2020), 84-85.

Mimarlık tarihçisi Uğur Tanyeli, Enderun Hazinesi'nin bulunduğu Fatih Köşkü'nün, işlevsel olarak bir Wunderkammer niteliği kazandığını ve değerli ile ilgi çekici nesnelerin toplandığı bir mekâna dönüştüğünü ifade etmektedir. Köşkün iç mekânında yer alan nişler ve duvar içi gözler, bu nesnelerin hem korunmasına hem de sergilenmesine imkân tanımaktadır. Bu mimari düzenlemeler, mekânın yalnızca bir depo alanı olmadığını, aynı zamanda belirli nesnelerin bir araya getirilerek saklandığı ve gösterildiği bir yer olduğunu ortaya koymaktadır.

Fatih Köşkü'nün bu özellikleri, onun belirli bir işlev doğrultusunda tasarlandığını göstermektedir. Değerli, nadir ve dikkat çekici nesnelerin bir arada tutulması, mekânın kullanım biçimini doğrudan etkilemiştir. Bu yönüyle söz konusu yapı, Batı'da Wunderkammer, Schatzkammer ve Kuriositätenkabinet gibi adlarla anılan mekân türleriyle karşılaştırılabilmektedir. Her ne kadar biçimsel açıdan birebir benzerlik göstermese de içerdiği nesnelerin niteliği, bu nesnelerin bir araya getirilme biçimi ve mekânın kullanım amacı bakımından ortak özellikler taşıdığı görülmektedir.¹⁰

Osmanlı ve erken Cumhuriyet döneminin önde gelen müzecilerinden Halil Ethem Bey, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde "Müzeler" başlıklı konuşmasında saray koleksiyonlarına değinerek, geçmişte hükümdarların ve prenslerin güç ve ihtişam göstergesi olarak birer "nadireler salonuna" sahip olduklarını belirtir. Bu değerlendirme, Topkapı Sarayı Hazinelele ile Avrupa'daki merak odaları arasında bir benzerlik kurulabileceğini göstermektedir. Nitekim Ali Artun'a göre Topkapı Sarayı koleksiyonları içerdiği nadireler, bilgiye yaklaşım biçimi, işlevi ve himaye düzeni açısından Avrupa'daki imparatorluk koleksiyonlarından temelde farklı değildir.

Bu çerçevede, Rönesans dönemi merak odalarında yer alan başlıca kategorilerin büyük ölçüde Topkapı Sarayı koleksiyonlarında da karşılık bulduğu görülmektedir. Naturalia, artificialia, scientifica, mirabilia ve bibliotheca gibi temel sınıflandırmaların örneklerine saray koleksiyonları içinde rastlanabilmektedir. Bu durum, Osmanlı saray koleksiyonlarının Avrupa'daki benzerleriyle karşılaştırılabilir bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹

2.2. Osmanlı Devleti'nde Bir Koleksiyon Örneği: Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu

Daha önce de değinildiği gibi, Halil Ethem saray koleksiyonlarını hükümdar gücünün ve ihtişamının bir göstergesi olarak ele almakta ve bu yapıları Avrupa'daki merak odaları ile ilişkilendirmektedir. Bu yaklaşım, Osmanlı'daki koleksiyonların yalnızca biriktirme pratiği olmadığını, aynı zamanda belirli bir anlam çerçevesinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Halil Ethem Bey'in müzecilik alanındaki çalışmaları da bu anlayışın daha düzenli ve kurumsal bir yapıya dönüşmesinde etkili olmuştur.

Halil Ethem Bey'in Müze-i Hümayun müdürlüğü sırasında mevcut koleksiyonları yeniden düzenlemenin yanı sıra, yeni bir resim koleksiyonu oluşturma girişiminde bulunmuştur. Bu bağlamda, sanat müzesinin yalnızca yerel eserlerden oluşmaması gerektiğini savunmuş ve farklı sanat geleneklerine ait örnekleri de koleksiyona dahil etmeye çalışmıştır. Ancak Avrupa'daki önemli sanatçıların özgün eserlerine ulaşmanın zorluğu nedeniyle, bu eserlerin kopyalarının edinilmesi yoluna gidilmiştir. Bu amaçla çeşitli Avrupa şehirlerindeki müzelerle iletişime geçilmiş ve bazı eserler kopya edilerek koleksiyona eklenmiştir.

¹⁰ Uğur Tanyeli, *Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusundaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler* (İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık, 4, 1990), 152.

¹¹ Emine Betül Çakırca, *İmparatorluğun Sonunda Müze ve İslam Sanatı* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 34.

Kaynak: Yılmaz, Coşkun (Ed.) Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V. Bildiriler (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008)

Bunun yanında Osmanlı sanatçılarının eserlerinin de koleksiyona dahil edilmesine özen gösterilmiş, farklı kaynaklardan toplanan bu eserler bir araya getirilmiştir. Böylece hem yerli hem de yabancı örnekleri içeren bir koleksiyon oluşturulmuştur. Bu koleksiyon, sanat ekollerine göre düzenlenerek eserlerin sanatçıları, adları ve özellikleri belirlenerek kayıt altına alınmıştır. Bu durum koleksiyonların daha sistemli ve bilimsel bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir. Söz konusu eserler ilk olarak Sanayi-i Nefise Mektebi'nde sergilenmiş, daha sonra bu yapının resmi bir müze statüsü kazanması yönünde adımlar atılmıştır. 17 Haziran 1917 tarihinde yürürlüğe giren düzenleme ile Asar-ı Nakşiye Müzesi resmen kurulmuş ve böylece Osmanlı'da modern anlamda bir sanat müzesinin temelleri atılmıştır.

İlerleyen dönemde müzeleşecek olan Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu'nun oluşumuna büyük katkı sağlayan Halil Ethem, bu eserleri tanıtmak ve Türk resim sanatını anlatmak amacıyla bir kitap yazmıştır. Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu adlı bu kitap, 1340 (1924) yılında İstanbul'da basılmıştır. Kitap, Halil Ethem'in önsözü ile başlar ve minyatür sanatı ile Türk resim tarihi hakkında bilgiler verir. Daha sonra koleksiyondaki eserler detaylı bir şekilde anlatılır. Böylece kitap hem koleksiyonu tanıtmak hem de Türk resim sanatını anlatmak için önemli bir kaynak olmuştur.¹²

Sonuç

Bu çalışma, bilginin dolaşımı perspektifinden hareketle Avrupa'daki merak odaları ile Osmanlı dünyasında ortaya çıkan koleksiyon ve sergileme pratiklerini karşılaştırmalı bir çerçevede incelemiştir. Avrupa'da erken modern dönemde ortaya çıkan merak odaları, farklı coğrafyalardan getirilen nesnelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan ve bilginin görselleştirilmesi, sınıflandırılması ve paylaşılması açısından önemli işlevler üstlenen yapılar olarak değerlendirilmiştir. Bu koleksiyonlar başlangıçta bireysel merak ve prestij göstergesi olarak ortaya çıkmış olsa da zamanla daha sistemli bir düzen içinde sınıflandırılmış, kataloglanmış ve

¹² Yılmaz, Coşkun (Ed.) Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008) 18-19.

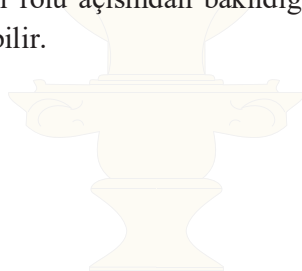
nihayetinde kamusal müze kurumlarının oluşumuna zemin hazırlamıştır. Böylece merak odaları, bilginin yalnızca bireysel birikim olarak kalmadığı, aksine dolaşıma girerek farklı toplumsal kesimler tarafından erişilebilir hale geldiği önemli bilgi mekânları haline gelmiştir.

Osmanlı dünyasında ise koleksiyon ve biriktirme pratiklerinin farklı bir kurumsal ve ideolojik çerçeve içinde geliştiği görülmektedir. Aya İrini Kilisesi'nde toplanan savaş ganimetleri ve kutsal emanetler ya da Topkapı Sarayı bünyesinde yer alan hazine koleksiyonları, Osmanlı'da nesnelerin bir araya getirilmesi ve korunması yönündeki erken örnekler olarak değerlendirilebilir. Bu yapılar doğrudan Batı'daki merak odalarının bir karşılığı olmasa da, nadir ve değerli nesnelerin bir araya getirilmesi, korunması ve belirli bir temsil işlevi üstlenmesi bakımından benzer özellikler taşımaktadır. Özellikle saray koleksiyonları, hükümdarlık otoritesinin ve imparatorluk gücünün sembolik bir ifadesi olarak işlev görmüş; bu yönüyle nesneler yalnızca estetik ya da bilimsel değeri nedeniyle değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik anlamları nedeniyle de önem kazanmıştır.

Bununla birlikte her iki coğrafyada da koleksiyonların içerik ve sınıflandırma açısından belirli paralellikler taşıdığı görülmektedir. Avrupa merak odalarında yaygın olarak kullanılan sınıflandırma kategorilerinin örneklerine Osmanlı saray koleksiyonlarında da rastlanabilmektedir. Bu durum, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlara rağmen, nesnelerin sınıflandırılması ve anlamlandırılması konusunda benzer zihinsel yaklaşımların geliştiğini düşündürmektedir. Ancak bu benzerliklere rağmen koleksiyonların ortaya çıkış motivasyonları ve kullanım biçimleri bakımından belirli farklılıklar da söz konusudur. Avrupa'daki merak odaları daha çok bireysel merak, keşif ve entelektüel ilgi çerçevesinde şekillenirken, Osmanlı'daki koleksiyonlar çoğu zaman saray merkezli bir iktidar temsilinin parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmada ele alınan Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu ise Osmanlı'daki koleksiyonculuk anlayışının modern müzecilik anlayışına doğru evrildiğini gösteren önemli bir örnek olarak değerlendirilmiştir. Bu koleksiyonun oluşturulması, eserlerin sanat ekollerine göre sınıflandırılması ve kataloglanması, koleksiyonların daha sistematik ve bilimsel yöntemlerle ele alınmaya başlandığını göstermektedir. Aynı zamanda bu süreç, Osmanlı'da müzeciliğin yalnızca bir koruma ve biriktirme pratiği olmaktan çıkarak, sanatın tanıtılması ve tarihsel bilginin aktarılması açısından kurumsal bir işlev kazandığını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak hem Avrupa'da hem de Osmanlı dünyasında koleksiyonlar yalnızca nadir nesnelerin bir araya getirildiği mekânlar olarak değil, aynı zamanda bilginin üretilmesi, temsil edilmesi ve dolaşıma sokulması açısından önemli araçlar olarak işlev görmüştür. Nesneler aracılığıyla kurulan bu görsel ve maddi bilgi ortamı, farklı kültürler arasında bilgi alışverişinin gerçekleşmesine de katkı sağlamıştır. Bu nedenle merak odaları ve benzeri koleksiyon pratikleri, yalnızca müzecilik tarihinin değil, aynı zamanda bilgi tarihinin de önemli bir parçası olarak değerlendirilebilir. Avrupa ve Osmanlı örnekleri arasında doğrudan biçimsel benzerlikler sınırlı olsa da koleksiyonların bilginin dolaşımındaki rolü açısından bakıldığında iki dünya arasında karşılaştırılabilir bir zemin bulunduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Artun, Ali. *Müze ve Modernlik: Tarih Sahneleri Sanat Müzeleri 1*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Başgelen, Nezh. *Dünden Bugüne Müzeciliğimiz Türkiye'de Müzecilik*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1999.
- Coşkun, Yılmaz (Ed.) Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V Bildiriler. (İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2008) 18-19.
- Çakırca, Emine Betül. *İmparatorluğun Sonunda Müze ve İslam Sanatı*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi, Medeniyetler İttifakı Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Encyclopaedia Britannica, "Museum: Structure and Operations". Britannica: <https://www.britannica.com/topic/museum-cultural-institution/Museum-structure-and-operations>.
<https://www.biodiversitylibrary.org/page/51143811>
- Jay Gould, Stephen. "Cabinet Museums Revisited". Amerika: American Natural History Museum, 1994.
- Mulla, Gözde. "Evrensel Sergilerde Nadireler Olarak Sergilenen İnsanlar". *Sanat Yazıları* 40 (Mayıs 2019), 205.
- Özdemir, Nihal. "Bilginin Dolaşımının Kısa Tarihi". *Doğa Bilimlerinin Tarihi*. ed. Şule Taşkiran. İstanbul: Ketebe Yayınları, 1. Basım, 2024.
- Shaw, Wendy M.K. *Osmanlı Müzeciliği Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Tanyeli, Uğur. *Topkapı Sarayı Üçüncü Avlusundaki Fatih Köşkü (Hazine) ve Tarihsel Evrimi Üzerine Gözlemler*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık, 4, 1990.
- Uzun Aydın, Derya. "Koleksiyon Toplanmasından Müze Yapılarına Geçiş Aşamaları ve İlk Müze Okulu (İzzediniye) Açma Girişimi". *The Journal of International Lingual Social and Educational Sciences* 6/1 (Haziran 2020), 84-85.
- Worm, Ole. *Museum Wormianum, Seu Historia Rerum Rariorum*. (1655). 1 Mart 2026.